

УДК 338.45:662.76 (477)

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА РОЗВИТОК ГАЗОВОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ В
УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ****ЛИЗАНЕЦЬ А.Г., БОРКА В.В.**
Мукачівський державний університет

В статті досліджено сучасний стан та особливості функціонування газової галузі в Україні. Визначено проблеми та пріоритетні напрямки її розвитку в контексті євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: природний газ, газовий сектор економіки України, газопостачання, енергозабезпечення, реверсні поставки газу.

В сучасних умовах паливно-енергетичний комплекс у визначальній мірі забезпечує функціонування всіх галузей економіки України і впливає на рівень добробуту населення. Саме від стану справ у цьому комплексі залежить розвиток промисловості, сільського господарства, сфери послуг, комунального господарства, а врешті-решт – рівень розвитку всього суспільства та якість життя.

Зважаючи на таке велике значення ПЕК у житті країни, привертають увагу сучасний стан та перспективи його розвитку. У першу чергу, мова йде про нафтогазову галузь – найважливішу складову вітчизняного ПЕК. Адже її частка у наповненні державного бюджету перевищує четверту частину, а природний газ становить 45% всіх енергоносіїв, що споживаються в Україні [3].

Реалізація євроінтеграційних планів України в економічній сфері базується на двосторонніх домовленостях з Європейським Союзом щодо гармонізації законодавства, правил і технічних стандартів за секторами економіки. У цьому контексті розвиток газової промисловості України є пріоритетним, що визначається не лише географічним розташуванням країни, а й існуючою протягом останніх десятиліть технологічною інтеграцією газотранспортної інфраструктури у європейський економічний простір.

Об'єкти та методи дослідження.

Пошуком оптимальних шляхів подальшого розвитку газової промисловості та забезпечення країни енергоносіями у достатньому обсязі та за прийнятною ціною займаються науковці, практики і політики. У зв'язку з цим визначення пріоритетних напрямків подолання проблем галузі та визначення правових і загальноекономічних аспектів європейської інтеграції газового сектору України є надзвичайно актуальною проблемою.

Постановка проблеми.

Сучасний етап розвитку газового сектору України характеризується збереженням високого рівня залежності від імпорту газу з Росії за найвищої, порівняно з іншими європейськими країнами, вартості, непрозорим державним регулюванням, монополізмом на внутрішньому ринку та низькими показниками відтворення ресурсної бази. Серйозним викликом для України стала реалізація за участю ВАТ «Газпром» проектів будівництва газопроводів «Північний потік» та «Південний потік». Водночас, укладання угод з провідними міжнародними компаніями про пошук та освоєння нових родовищ нетрадиційного газу та початок реверсних поставок газу з ЄС відкриває для України нові можливості в досягненні її газової самодостатності.

Метою статті є вивчення сучасного стану та проблем розвитку газового сектору економіки, дослідження можливостей та перспектив енергозабезпечення України в контексті євроінтеграційних процесів.

Результати та їх обговорення.

Сучасний стан та проблеми розвитку газової промисловості України

Газова промисловість – це наймолодша галузь паливної промисловості України. Газ окрім використання у побутових цілях, у металургії та для виробництва електроенергії широко використовується для виробництва азотних добрив та синтетичних матеріалів. Природний газ для економіки України має особливо важливе значення. Його питома вага в паливному балансі досить висока. Розвиток газової промисловості України відбувається під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. До перших належить обмеженість власних ресурсів, до других - успадкована від колишнього Союзу залежність від монопольної поставки газу з Росії і Туркменістану.

Важливого значення набуває питання транспортування та зберігання природного газу. Україна має розгалужену систему газопроводів, за обсягами надання транзитних послуг посідає перше місце на світовому ринку транспортування газу. Пропускна спроможність системи транспортування забезпечує подачу газу внутрішнім споживачам і до 90% експортних поставок російського газу до країн СНД, Європи та Туреччини.

Ефективне використання транспортної системи має стратегічне значення. Від цього залежить стан української економіки та надійне забезпечення енергоресурсами всього Європейського континенту.

Через Україну проходять магістральні газопроводи «Союз», «Прогрес» і «Братерство», що постачають газ з Росії і Туркменії до Європи і газопроводи внутрішнього значення: Шебелинка – Полтава – Київ; Шебелинка – Дніпропетровськ – Кривий Ріг; Шебелинка – Одеса; Дашава – Львів; Дашава – Київ та інші. Найбільшим підземним газосховищем є Богородчанське (Івано-Франківська область) місткістю 15–17 млрд. м³ газу [4, с.103].

У структурі первинних ресурсів частка природного газу протягом 2004-2010рр. зменшилася з 47% до 40%, проте він залишається на першому місці, значно випереджаючи вугілля, частка якого зросла з 23,6% у 2004р. до 31% у 2010р. Незважаючи на суттєву залежність від імпорту газу з одного джерела, частка газу в структурі енергоносіїв України майже удвічі перевищує середній показник країн ЄС – 21% [8, с.13].

До основних проблем, які притаманні для всієї газової промисловості України в сучасних умовах, можна віднести:

1. Криза неплатежів. Особливо критична ситуація з розрахунками підприємств комунальної теплоенергетики Так, зокрема, станом на березень 2014 року заборгованість підприємств комунальної теплоенергетики за спожитий природний газ становила понад 27 млрд. грн.

2. Зношеність основних засобів. З кожним роком ГТС України старіє і, безумовно, потребує дедалі більшого фінансування робіт її реконструкції та капітального ремонту, зміни газоперекачувальних агрегатів, переоснащення підземних сховищ газу, механізації системи автоматики, телемеханіки, газовимірювань, автоматичного контролю та реконструкції транспортних потоків газу. Із загальної довжини ГТС (36,7 тис. км) уже відпрацювали свій амортизаційний термін майже 23% газопроводів. Структура газопроводів за терміном експлуатації така: понад 33 роки – 23%, від 33 до 10 років – 64%, до 10 років – 13%. Проте оновлення газотранспортної системи здійснюється лише на 25% [4, с. 105].

3. Скорочення загального видобування газу. Розв'язання основних проблем галузі тісно пов'язане із забезпеченням енергетичної незалежності держави, яка у свою чергу є одним із синонімів її національної безпеки. При чому особливо актуальним це є для природного газу, оскільки Україна забезпечує себе цим стратегічно важливим

видом палива за рахунок свого видобутку тільки на 24% від потреби. А відтак вона належить до числа країн з дефіцитом власних енергоресурсів.

4. Розвиток і підтримка працездатності газотранспортних систем України.

Ця проблема полягає скоріше в ефективному використанні наявної транспортної системи, що передбачає своєчасний демонтаж непотрібних гілок газо- та нафтопроводів, екологічний аспект функціонування системи, забезпечення оптимального навантаження трубопроводів, пошук нових транспортних маршрутів.

5. Питання ефективної диверсифікації. Понад три чверті обсягу природного газу, який споживається в Україні, постачається трубопроводами з Росії. Інша чверть припадає на власний газ і невеликі поставки з Туркменістану [6]. У зв'язку з цим та з огляду на сьогоднішні відносини із східним сусідом, виникає нагальна потреба пошуку альтернативних варіантів газопостачання та енергозабезпечення за рахунок альтернативних енергоносіїв.

6. Створення сприятливого інвестиційного клімату.

Існує декілька фундаментальних структурних перешкод, які стримують інвестиційні потоки в галузь:

1) реструктуризація та приватизація державних нафтогазових компаній з повним відокремленням функцій виробництва, транспортування і продажу;

2) створення незалежної системи регулювання, у тому числі ліцензійних органів, які б мали відповідні повноваження;

3) розвиток конкурентного ринку нафти і газу, включаючи надання права постачання газу в регіони на конкурентній основі;

4) лібералізація цін на газ, включаючи право вітчизняних виробників конкурувати на рівних з імпортерами; надання відкритого доступу до транспортних трубопроводів та лібералізація цін для кінцевих споживачів.

7. Впровадження енергозберігаючих технологій. У загальному балансі споживання первинної енергії в Україні нафта і газ складають понад 60%. Протягом останніх років за рахунок власного видобутку потреби країни задовольняються в природному газі на 24-27%, в нафті - на 17-20%.

Рівень газифікації житлового фонду в містах складає близько 77%, а в сільській місцевості – близько 32%. Враховуючи прогнозоване зростання цін на природний газ, загальні темпи газифікації населених пунктів України будуть коригуватися з урахуванням можливості використання в якості альтернативного джерела енергозабезпечення – електроенергії [7].

Упродовж 1991-2008 рр. споживання газу в Україні відчутно зменшилося (зі 118,1 млрд. м³/рік до 66,3 млрд. м³/рік) [8, с.13]. Головною причиною зниження обсягів споживання українською економікою природного газу є високі ціни, спричинені не вигідними умовами укладеного між ВАТ «Газпром» та НАК «Нафтогаз України» в січні 2009 р. контракту купівлі-продажу газу.

Резервом енергозбереження для України є зниження енергоємності економіки. Енергоємність ВВП України складає 0,89 кг умовного палива на 1 долар США з урахуванням паритету реальної купівельної спроможності, що у 2,6 рази перевищує середній рівень енергоємності розвинутих країн світу.

Скорочення споживання газу повинно ґрунтуватися на структурній та технологічній перебудові економіки. Це означає, що замість енергоємних галузей, державі слід надати пріоритет стимулювання розвитку високотехнологічного виробництва та сфері послуг. Одночасно, єдиною умовою виживання для галузей з високим рівнем газоспоживання має стати впровадження енергоефективних технологій. Не виключено, що виробнича діяльність підприємств хімічної галузі, яка належить до найбільш газоемних галузей економіки України, може бути максимально

обмежена до моменту суттєвого падіння цін на газ на внутрішньому ринку – в т.ч. під впливом очікуваного після 2020р. збільшення видобутку газу в Україні міжнародними компаніями в рамках Угод про розподіл продукції.

Серед промислових споживачів найбільший потенціал енергозбереження мають підприємства енергетичного комплексу, металургії та хімічної промисловості. До базових заходів зі скорочення споживання у промисловості належать: заміна мартенівських печей на кисневі конвертери; утилізація та побічне використання коксодомених газів; використання технологій інтенсифікації спалювання вугілля, зокрема, вдування пиловугільного палива; заміна на ТЕС природного газу вугіллям за умови застосування ефективних фільтрів з очищення шкідливих викидів у атмосферу.

Виконання наведених та інших заходів забезпечить економію газу обсягом 8-10 млрд. м³/рік. Реалізація енергозберігаючого потенціалу термомодернізації житлових і промислових будівель дозволить зекономити ще додатково 3-5 млрд. м³/рік. Комплексне застосування заходів з енергозбереження та енергоефективності разом зі структурними змінами в економіці допоможе знизити показник газоємності ВВП до 2030р. у 2,5-3 рази. Це дозволить, за помірнього зростання ВВП, досягти скорочення споживання газу до 35 млрд. м³/рік, або на 30% порівняно з 2013р., та економити щорічно до \$6 млрд., які можуть бути спрямовані на модернізацію промисловості) [8, с.15].

Перспективи та напрямки забезпечення подальшого розвитку газової галузі в контексті євроінтеграції

Для вирішення проблеми газопостачання в Україні за рахунок чинників внутрідержавного характеру пропонується ряд заходів.

По-перше, необхідно продовжувати і прискорювати роботи по розширенню власної ресурсної бази за рахунок освоєння нових родовищ.

По-друге, необхідно ширше впроваджувати прогресивні методи інтенсифікації видобутку газу і конденсату на родовищах, що вже експлуатуються.

По-третє, потрібно здійснювати глибоку переробку газу і газоконденсату з метою одержання пропан-бутану, етану з подальшою його переробкою в поліетилен, виробництво високооктанових бензинів та інших цінних продуктів. Це приведе до зростання виходу продукції в грошовому обчисленні більш як у два рази.

Базою для подальшого розвитку газової промисловості України є як власні ресурси природного газу, так і розвинута мережа магістральних газопроводів та підземних сховищ газу.

З метою ефективного і більш якісного використання ресурсів нафти і газу в Україні необхідне встановлення тісних контактів із західними фірмами, які займаються пошуками та розвідкою цих корисних копалин, їх видобутком та переробкою. У багатьох країнах, наприклад у Великобританії та Норвегії накопичився дуже цінний досвід освоєння шельфових ділянок морів, існують передові технології і прийоми глибокого буріння. Цей досвід потребує вивчення та активного впровадження у нашій країні.

До основних напрямків подальшого розвитку нафтогазовидобувних підприємств НАК «Нафтогаз України» повинні належати:

┌ нарощування власних запасів вуглеводнів за рахунок збільшення обсягів та ефективності сейсмічних досліджень та пошуково-розвідувального буріння на перспективних площах і родовищах;

┌ стабілізація та поступове збільшення видобутку газу і нафти за рахунок введення нових потужностей та інтенсифікації видобутку з існуючих родовищ;

- | інтенсифікація освоєння нафтогазових ресурсів акваторії Чорного і Азовського морів;
- | оновлення і модернізація парку бурового та нафтогазопромислового обладнання;
- | збільшення обсягів і глибини переробки видобутої сировини з метою нарощування виробництва товарної продукції (скрапленого газу, бензину, дизельного палива тощо);
- | участь Компанії в освоєнні нафтогазових ресурсів інших держав [7].

Вирішення проблеми кризи неплатежів на газовому ринку України можливе за рахунок удосконалення системи розподілу та обліку природного газу, забезпечення дисципліни газопостачання і газоспоживання, поступового переходу до поставок природного газу споживачам лише за наявності 100% попередньої оплати за нього.

Головна мета співробітництва України з ЄС в енергетичній сфері – інтеграція та адаптація енергетичних ринків України до єдиного правового простору ЄС на базі поступового впровадження нею *acquis* Євросоюзу для підвищення рівня європейської енергетичної безпеки та розвитку конкурентних ринків.

З метою удосконалення і забезпечення подальшого розвитку газового сектору України з огляду на євроінтеграційні процеси необхідно:

1) у найкоротші терміни переглянути стратегію реформування газового сектору України з визначенням його чіткої структурної перебудови, конкретних дій та термінів їх виконання. Зокрема, необхідно забезпечити функціональне відокремлення системних операторів (компаній) від НАК «Нафтогаз України» у відповідності до вимог ЄС; визначити статус та забезпечити захист найбільш вразливих споживачів, встановивши мінімальні обсяги для укладення контрактів з постачальниками та передбачивши безкоштовне право споживача змінювати місцевого провайдера газу;

2) для збільшення реверсних поставок природного газу до 15-20 млрд. м³ слід створити нормативно-правові та технологічні умови повної синхронізації ГТС України і країн ЄС (Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії);

3) країни Каспійського регіону володіють великим потенціалом для диверсифікації поставок газу до ЄС та України, тому існує нагальна потреба поглиблення співробітництва з ними, але для цього необхідно активізувати зусилля, спрямовані на збалансування взаємних інтересів. Інакше, інтереси ЄС і України, які значною мірою збігаються у цьому регіоні, не будуть реалізовані через посилення там позицій Китаю та Росії;

4) зміни цінової політики повинні бути обов'язково підкріплені реформами газового ринку на засадах адаптації законодавства ЄС створенням дієвої системи адресного субсидування вразливих категорій населення. Нова система субсидування повинна базуватися на принципі відмови від дотацій шляхом встановлення низьких цін і виділення державних коштів суб'єктам господарювання. Замість цього, слід субсидувати грошима безпосередньо малозабезпечені групи населення - виходячи з фактично спожитого ними газу й тепла;

5) протягом 2014-2017 рр. ціни на газ для побутових споживачів і компаній з виробництва теплової енергії доцільно поступово підвищити до рівня, що забезпечує покриття його ринкової вартості.

Успішна синхронізація газових мереж України та ЄС практично ліквідує ризики, пов'язані з транзитом російського газу територією нашої держави, оскільки поступово відкриє можливість західним енергетичним компаніям і трейдерам закуповувати російський газ на східному кордоні України, а контракти з його транспортування укладати з українським оператором газотранспортної системи.

Висновки. Таким чином у разі створення сприятливого інвестиційного клімату Україна в недалекому майбутньому за рахунок енергозбереження та нарощування видобутку традиційних і нетрадиційних ресурсів здатна досягнути рівня повного самозабезпечення власним газом. Вдале проведення цінової реформи і зміни системи субсидування у галузі сприятимуть суттєвому зменшенню дефіциту державного бюджету та ліквідації практики використання золотовалютних резервів на закупівлю імпортного газу; підвищенню ефективності використання палива; зниженню енергетичної залежності від Росії. Підвищення платіжної дисципліни сприятиме наповненню державного бюджету та стабільній роботі газової галузі України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейський енергетичний ринок та перспективи України [Електронне джерело]. – Режим доступу до джерела: www.db.niss.gov.ua/docs/energy/88.
2. Загороднюк П. Природний газ в Україні. Традиційні джерела / П. Загороднюк. – 2012. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://ua-energy.org/upload/files/Pavlo_Zagorodniuk_Presentation_Ua.pdf.
3. Информация о нефтегазовой и энергетической отрасли Украины [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.gasunion.org.ua>.
4. Лишиленко В.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 325 с.
5. Мельник О.В. Пріоритети та перспективи розвитку паливно-енергетичного комплексу України у взаємодії з суміжними галузями : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук / О.В. Мельник. – К., 2006. – 20 с.
6. Офіційний сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/>
7. Офіційний сайт НАК «Нафтогаз України». [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.naftogaz.com>.
8. Развитие газового сектора Украины у контексті євроінтеграції : аналітична доповідь // Національна безпека і оборона. – К. : Вид-во Центру Разумкова, 2014. – 42 с. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.razumkov.org.ua/upload/1392734130_file.pdf.

АННОТАЦИЯ

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И РАЗВИТИЕ ГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

В статье исследовано современное состояние и особенности функционирования газовой отрасли в Украине. Определены проблемы и приоритетные направления ее развития в контексте евроинтеграционных процессов.

Ключевые слова: природный газ, газовый сектор экономики Украины, газоснабжение, энергоснабжение, реверсные поставки газа.

THE SUMMARY

MODERN TRENDS AND DEVELOPMENT OF THE GAS INDUSTRY IN UKRAINE IN TERMS OF EUROPEAN INTEGRATION

In the article the current state and peculiarities of functioning of the gas sector of Ukraine's economy are investigated. The challenges and priorities for its development in the context of European integration processes are identified.

Key words: natural gas, gas sector of Ukraine's economy, gas, electricity, reverse gas supply.